

МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ**

Кафедра психології

ПРОГРАМА ВИБІРКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВК 2.2.3. ГЕРОНТОЛОГІЯ

**ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ
денної та заочної форми навчання**

**ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 «СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 053 «ПСИХОЛОГІЯ»**

Київ – 2020

Програма вибіркової навчальної дисципліни «Геронтологія» для підготовки докторів філософії наукової спеціальності 053 «Психологія».

Розробник програми: кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Калюжна Є.М.

Рецензенти:

Пріб Г.А., доктор медичних наук, професор кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Матвієнко Л.І., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Затверджено на засіданні кафедри *психології*.

Протокол № 3 від 08 жовтня 2020 р.

Схвалено Вченою радою Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України.

Протокол № 8 (160) від 29.10.2020 р.

©Калюжна Є.М., 2020

©Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
(ІПК ДСЗУ), 2020

ВСТУП

Програма вибіркової навчальної дисципліни «Геронтологія» складена відповідно до вимог освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії спеціальності 053 «Психологія».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретико-методологічні проблеми геронтології як сфери наукового знання про біопсихосоціальні аспекти розвитку особистості в пізні роки. В якості чинників благополучного старіння й старості аналізуються: позитивна ідентичність, соціальна активність, впевненість у собі, здатність до самоаналізу та саморефлексії. У рамках курсу дискутуються проблеми психології мудрості та способи подолання труднощів, пов'язаних із психологічною специфікою пізнього етапу життя.

Курс «Геронтологія» орієнтований на підвищення професійної компетентності аспірантів як майбутніх фахівців у різних сферах практичної психології. Він надає можливість теоретичного та практичного засвоєння аспірантами знань щодо специфіки різних напрямків роботи практичного психолога з літніми людьми.

Міждисциплінарні зв'язки: проблематика курсу «Геронтологія» відповідно до структурно-логічної схеми дисциплін, передбачених навчальними планами фаху, тісно пов'язана з такими курсами, як «Психологічний розвиток особистості», «Тренінг особистісного зростання», «Наукові школи в психології», «Людина в соціумі: психологічні аспекти наукового пізнання».

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Геронтологія» є забезпечення особистісної готовності аспірантів до професійної діяльності через засвоєння необхідної сукупності базових знань про теоретичні та методологічні аспекти геронтології як галузі знання та здобуття навичок їх ефективного практичного застосування в роботі з літніми людьми.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Геронтологія» є:

- ознайомлення із категоріальним апаратом, методологічними принципами, методами та основними тенденціями розвитку геронтології;
- формування цілісного уявлення про специфіку геронтології та її місце у структурі наукового знання;
- відпрацювання навичок застосування знань з вікової специфіки розвитку особистості у період старіння у різних галузях прикладної психології: психологічний супровід, консультаційна, превентивна, реабілітаційна робота.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:
знати:

- предмет, завдання, принципи і методи геронтології як науки про психологічні механізми і закономірності розвитку особистості у період старіння;
- основні тенденції розвитку сучасної геронтології;
- визначення базових понять і категорій геронтології;
- головні теоретичні позиції та підходи до дослідження геронтогенезу як етапу індивідуального вікового розвитку особистості;
- концептуальні моделі особистісного розвитку в період старіння;
- форми і напрямки діяльності психолога з людьми літнього віку;
- особливості реалізації різних напрямків психологічної роботи з людьми пізнього віку.

вміти:

- аналізувати психологічні концепції вивчення людини на етапі геронтогенезу;
- орієнтуватись у специфіці напрямків та методів психологічної роботи з людьми похилого віку;
- враховувати специфіку розвитку особистості у період старіння у різних сферах прикладної психології;
- розробляти заходи з психологічного супроводу осіб літнього віку;
- організовувати та реалізовувати психологічну роботу з літніми людьми;
- самостійно розв'язувати специфічні завдання, що виникають у практиці психологічної роботи з людьми пізнього віку;
- застосовувати набуті знання у власній професійній діяльності.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться

60 год / 2 кредити ЄКТС

2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Геронтологічні аспекти прояву психічних процесів, станів і властивостей.

Тема 1. Теоретичні основи дослідження геронтогенезу як етапу розвитку особистості.

Предмет геронтології. Головні завдання геронтології. Місце геронтології в структурі психологічного знання. Історія виникнення та становлення геронтології як сфери наукового знання. Етапи розвитку геронтології. Вихідні теоретичні позиції геронтології. Представники вітчизняної та зарубіжної геронтології. Специфіка вітчизняної та зарубіжної геронтології. Взаємозв'язок геронтологічного та психологічного знання. Співвідношення психології розвитку і геронтології. Фундаментальні методологічні принципи геронтології. Значення геронтологічної науки для психологічного знання. Актуальні проблеми сучасної наукової геронтології.

Тема 2. Проблеми дослідження геронтологічних аспектів прояву психічних процесів, станів і властивостей.

Вік і розвиток як базові категорії геронтології. Активність та інтенційність як фундаментальні характеристики психічного розвитку людини. Фактори психічного розвитку людини. Співвідношення біологічного та соціального факторів у психічному розвитку людини. Співвідношення задатків та здібностей у психічному розвитку людини. Форми психічного розвитку людини. Сфери психічного розвитку людини. Методи дослідження психічних процесів, властивостей і станів людини у період старіння. Напрямки експериментальних досліджень в геронтології. Етичні та деонтологічні принципи геронтології. Перспективи розвитку геронтології.

Тема 3. Принципи і закономірності онтогенетичного розвитку людини.

Базові принципи онтогенетичного розвитку людини. Основні закономірності онтогенетичного розвитку людини. Психологічні механізми онтогенетичного розвитку людини. Критерії оцінювання рівня психічного розвитку людини. Значення категорій норми і патології психічного розвитку в геронтології. Проблема визначення критеріїв вікової періодизації психічного розвитку на пізніх етапах онтогенезу. Психологічні підходи до вікової періодизації психічного розвитку дорослої людини. Суспільно-історичний підхід у розумінні вікових категорій. Порівняльний аналіз вікових періодизацій у концепціях вітчизняних і зарубіжних авторів.

Тема 4. Психофізіологічні механізми процесу старіння людини.

Анатомо-фізіологічні особливості перебудови організму людини у період старіння. Розвиток психофізіологічних функцій у період пізньої дорослості. Структурні зміни у період старіння. Біохімічні зміни у період старіння. Функціональні зміни у період старіння. Імунологічні механізми процесу старіння. Нейроендокринологічні механізми процесу старіння. Загальна характеристика найвпливовіших теорій старіння. Теорія зношування. Теорія витрачення життєвої енергії в клітинах. Математична модель старіння. Інтотоксикаційна теорія старіння. Теорія дисгармонії. Біофізична концепція старіння.

Змістовий модуль 2. Психофізіологічні, психологічні та соціальні особливості людини пізнього віку.

Тема 5. Когнітивні особливості особистості у період старіння.

Особливості розвитку психічних пізнавальних процесів у період старості. Розвиток психофізіологічних функцій і відчуттів у період старіння. Розвиток процесів сприйняття у період старіння. Зміни уваги у період старіння. Зміни пам'яті у період старіння. Розвиток процесів мислення у період старіння. Фактори розвитку когнітивних функцій у період старіння. Критерії когнітивної зрілості у період старіння. Причини зниження інтелектуальних функцій у період старіння. Методи профілактики втрати інтелектуальних здібностей у період старіння. Проблеми навчальної діяльності у період пізньої зрілості.

Тема 6. Мотиваційно-афективні особливості особистості у період старіння.

Старіння й специфічні зміни емоційної сфери у літньої людини. Типологія старців. Прояви та чинники агресивності у період старіння. Проблема адаптації до пенсійного періоду життя. Зміна ієрархії провідних мотивів у пенсіонерів. Вікова динаміка розвитку мотивів у період старості. Фактори соціальної поведінки людини у період старіння. Переживання втрати близької людини на пізньому етапі життя. Мотивація сімейних стосунків у літніх подружніх пар. Методи вивчення емоційної та мотиваційної сфери людини у період старіння. Переживання страху смерті на пізньому етапі життя. Етапи переживання втрати і скорботи. Етичні та психологічні аспекти евтаназії – добровільного відходу з життя.

Тема 7. Я-концепція як засіб забезпечення цілісності особистості.

Я-концепція у період старості як сукупність установок на власну особистість. Визначальна умова розвитку Я-концепції на пізньому етапі онтогенезу. Гендерні особливості Я-концепції у пізньому дорослому віці. Специфіка Я-образу в період пізньої дорослості. Особливості самосприйняття на пізньому етапі онтогенезу. Особливості самооцінки у пізньому дорослому віці. Особливості самоставлення на пізньому етапі онтогенезу. Дивергентний і конвергентний типи старіння. Захисні психологічні механізми як засіб збереження позитивної Я-концепції особистості. Статева самоідентичність у пізньому зрілому віці. Проблема вікової самосвідомості у період старіння. Особливості суб'єктності людини на пізньому етапі життя.

Тема 8. Особливості адаптивної активності особистості на етапі геронтогенезу.

Значення категорії адаптації в онтогенетичному розвитку людини. Рівні психічної адаптації та адаптивні стратегії особистості на пізньому етапі онтогенезу. Види пристосування людини до старості. Алопластична та аутопластична психологічна адаптація. Типи пристосування особистості до старості. Типологія адаптаційних здібностей людини. Критерії результативності адаптаційного процесу. Стреси у житті літньої людини. Конфлікти у житті людини у період старіння. Кризи у житті літньої людини. Типи опанування кризової ситуації у пізньому віці. Способи і стратегії опанування кризової ситуації у пізньому віці. Адаптивні стратегії особистості у старому віці. Адаптивний та неадаптивний процеси старіння.

3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Абрамова Г.С. Психология человеческой жизни. Исследования геронтопсихологии: учеб. пособ. Москва: Академия, 2001. 224 с.
2. Бочелюк В.Й., Черепехіна О.А. Геронтопсихологія: навч. посіб. (рекомендовано МОН). Київ: КНТ, 2014. 436 с.
3. Долинська Л.В., Співак Л.М. Геронтопсихологія: Практикум. Хрестоматія: навч. посіб. Київ: Каравела, 2012. 240 с.
4. Ермолаева М.В. Психология зрелого и позднего возрастов в вопросах и ответах: учеб. пособ. Москва: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. 280 с.
5. Калюжна Є.М. Геронтологія: навч. посіб. (рекомендовано МОН). Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 188 с.
6. Краснова О.В., Лидерс А.Г. Социальная психология старения: учеб. пособ. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. 288 с.
7. Ушакова І.М. Геронтопсихологія: підручник. Харків: НУЦЗУ, 2014. 236с.
8. Швалб Ю.М., Муханова И.Ф. Возрастная психология: учеб. пособ. Донецк: Изд-во НОРД-ПРЕСС, 2005. 304 с.
9. Щотка О.П. Вікова психологія дорослої людини: навч. видання. Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2001. 194 с.

Додаткова:

10. Максимова С.Г. Социально-психологические проблемы в геронтологии. Барнаул: Изд-во Алтайского ун-та, 2001. 223 с.
11. Поливанова К.Н. Психология возрастных кризисов: учеб. пособ. Москва: Academia, 2000. 325 с.
12. Психология среднего возраста, старения, смерти / под ред. А.А.Реана. СПб.: «Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. 384 с.
13. Психология старости и старения: хрестоматія / сост. О.В.Краснова, А.Г.Лидерс. Москва: Академия, 2003. 416 с.
14. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения / пер. с англ. 3-е изд. СПб.: Питер, 2002. 256 с.
15. Хойф Г., Крузе А., Радебольд Г. Геронтопсихосоматика и возрастная психотерапия. Москва: АCADEMIA, 2003. 370 с.
16. Хухлаева О.В. Психология развития: молодость, зрелость, старость: учеб. пособ. Москва: Академия, 2005. 208 с.
17. Яцемирская Р.С., Беленькая И.Г. Социальная геронтология: учеб. пособ. Москва: Гуманитарный центр ВЛАДОС, 2003. 224 с.

Інформаційні ресурси:

18. Карпинский К.В. Психология жизненного пути личности: учеб. пос. Гродно: ГрГУ, 2002. URL: <http://www.klex.ru/40o>.

4. ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

– іспит

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

- оцінка активності на аудиторних заняттях;
- усне опитування на семінарських/практичних заняттях;
- тематичне тестування на семінарських/практичних заняттях;
- письмові контрольні роботи за відповідними модулями;
- онлайн-контрольні роботи за відповідними модулями;
- перевірка виконання навчально-дослідного завдання;
- поточне та підсумкове тестування.

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Мета та завдання навчальної дисципліни	4
2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни	5
3. Рекомендована література	7
4. Форма підсумкового контролю успішності навчання	7
5. Засоби діагностики успішності навчання	8

Навчально-методичне видання

Калюжна Євгенія Миколаївна

Програма вибіркової навчальної дисципліни

«ГЕРОНТОЛОГІЯ»

Відповідальний за випуск Л.М. Завиніченко
Комп'ютерний набір Є.М.Калюжна

Підписано до друку 29.10.2020 р. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк ротатійний трафаретний. Ум. друк. арк.
Наклад 10 прим. Зам. № _____

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції. Серія ДК №1805 від 25.05.2004.

Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості України (ІПК ДСЗУ)
03038, Київ – 38, вул. Нововокзальна 17.
Тел./факс (044) 536-14-85